जनता शिक्षण संस्थेचे,

किसन वीर महाविद्यालय, वाई

राज्यशास्त्र विभाग

बी.ए. भाग ३

प्रकल्प अहवाल

प्रकल्पाचे नाव :- जागतिक व्यापार संघटना

(W.T.O.)

Seen 9/10

सादरकर्ते

अ. न.	हजेरी क्रमांक	विद्यार्थ्याचे नाव
1	3	शेलार आकांक्षा प्रकाश
2	7	कुंभार सोनाल शांताराम
3	20	सोनावणे प्राची संतोष
4	25	धमाल संपदा दत्तात्रय
5	37	गोळे प्रसाद अशोक

सन २०२२-२३

Head of Dept. of Politics,
Kisan Veer Mahavidyalaya
Wai - 412 803. Dist. Satara

अनुक्रमणिका

- प्रस्तावना ०४
- ऋणनिर्देश ०५
- ऐतिहासिक पार्श्वभूमी ०६
- विषय निवडीचे महत्व ०७
- उद्दिष्टे ०८
- अहवाल ०९ -१६
- सारांश १७
- प्रश्नावली १८
- संदर्भ ग्रंथ १९
- प्रमाणपत्र २०

प्रस्तावना

जागतिक व्यापार संघटना हि एक आंतरराष्ट्रीय संघटना जगामधील देशादरम्यान होणाऱ्या आंतरराष्ट्रीय व्यापारावर देखरेखीचे काम करते. सदस्य राष्ट्रामधील वानिज्यला चालना देणे, तंट्याचे निवारण करणे इत्यादी जागतिक व्यापार संघटनेचे प्रमुख कामे आहेत.

जकाती व व्यपारा सम्बंधीचा सर्व साधारण करार विकसित देशांचे हितसंबंध तीक्वणारा असल्यामुळे विकसनशील देशांनी अनेकवेळा आंतरराष्ट्रीय व्यपारी संघटना स्थापन करण्याचा प्रयत्न केला. मात्र विकसित देशांनी ते सर्व प्रयत्न हाणून पाडले.

संयुक्त राष्ट्र संघाने १९६३ मध्ये संस्थात्मक रचना उभारण्यासाठी एक समिती स्टाफन केली होती . या समितीच्या सल्यानुसार १९६४ मध्ये यु एन. सी. टी. इ. डी. (युनायटेड नेशन कॉन्फरन्स ऑन ट्रेड आणि डेवलपमेंट) संस्था उभारण्यात आली. उरुग्वे रॉउंडच्या मारीकेश करारा नुसार १ जानेवारी १९९५ ला जागतिक वयपर संघटनेची संस्थापना करण्यात आली. २९ जुलै २०१६ अखेर भारतासह जगातील १६४ देश ह्या संघटनेचे सदस्य होते. तर २५ देशांनी सदस्यत्व इलाव्ण्यासाठी उत्सुकता दाखवली आहे. सध्या १४ देश डब्लू. टी. ओ. चे सदस्य किवा निरक्षक नाहीत.

ऐतिहासिक पार्श्वभूमी

जागतिक व्यापार संघटना ही आंतरशासकीय संस्था जागतिक व्यापाराचे नियमन करते राष्ट्रांनी स्वाक्षऱ्या केलेल्या १२३ रोजी १९९४ एप्रिल १५ दिनांक . 'मॅराकेश करारां'तर्गत दिनांक १ जानेवारी १९९५ रोजी ही संघटना अस्तित्वात आलीकार्यरत असलेल्या प्रशुल्क आणि व् पासून १९४८ .यापार यांसंबधी सर्वसाधारण कराराऐवजी)GATT) ही संघटना अस्तित्वात आलीही संघटना जगातील सर्वात . करारात समाविष्ट देशांमधील व्यापारी वस्तू .मोठी संस्था मानली जाते, सेवा आणि बौद्धिक संपत्ती यांचे नियमन ही संघटना करतेरासंबधी वाटाघाटी व्यापार करा . आणि आपसातील विवादांची निराकरण प्रक्रिया ज्यामुळे संघटना कराराबद्दलची सभासददेशांची निष्ठा कायम राहील या संबंधी संघटनेद्वारा आखणी केली जाते . ज्याच्यावर सभासददेशांच्या प्रतिनिधींच्या स्वाक्षऱ्या असतात आणि हा करार त्या संघटनेद्वारा .न्यताप्राप्त असतोत्या देशांच्या संसदेत माजागतिक व्यापार हा शक्यतो सुरळीत आणि अपेक्षेप्रमाणे चालावा याची खातरजमा केली जाते.

विषय निवडीचे महत्व

W.T.O. हि नियामाधारित यंत्रणा आहे. आजवरचे सर्व करार सहमतीने करण्यात आले आहेत. W.T.O. मध्ये कोणते विषय किवा कोणत्या समस्या हाताळाव्यात याबद्दल अजूनतरी कोणतेही मापदंड ठरलेले नाहीत. कोणतेही नवीन विषय समाविष्ट करावयाच्या असल्यास त्यावर सर्व सदस्यांमध्ये चर्चा व्हावी लागते. या चर्चेत विषय समाविष्ट करण्याबद्दल सहमती झाली तरी सुद्धा W.T.O. कराराच्या प्रक्ककथनामध्ये राहणीमान उंचावणे, रोजगार वृद्धी व प्रत्यक्ष उत्पन्नात मोठ्या प्रमाणावर नियमित वाढ हि उदिष्टे संबंधित विषयाने सध्या होतात कि नाही.

W.T.O. च्या सर्व साधारण विषयावर विचार विनिमयार्थ एखादी समिती किवा अभ्यास गट नेमण्याची विनंतीही केली जाते. जो त्या विषयाचा व अनुषंगिक विषयांचा व अनुशंगीक सखोल अभ्यास करू शकेल.

उद्दिष्टे

१. जागतिक व्यापारासाठी नियम ठरवणे आणि अंमलात आणणे

२. विकसनशील देशांना जागतिक व्यापार व्यवस्थेचा पूर्ण फायदा करून देणे.

३. W.T.O. च्या व्यापार विवाद सोडवणे, व्यापार धोरणाचा आढावा घेणे.

४. जागतिक वेगवेगळ्या प्रकारच्या दर्जेदार व आकर्षक वस्तू किमतीत उपलब्ध करून देणे.

अहवाल

जागतिक व्यापार संघटना

जागतिक व्यापार संघटना ही एक आंतरराष्ट्रीय संघटना जगामधील देशांदरम्यान होणाऱ्या आंतरराष्ट्रीय व्यापारावर देखरेखीचे काम करते. सदस्य राष्ट्रांमधील वाणिज्याला चालना देणे, तंट्यांचे निवारण करणे इत्यादी जागतिक व्यापार संघटनेची प्रमुख कामे आहेत.जकाती व व्यापारासंबंधीचा सर्वसाधारण करार विकसित देशांचे हितसंबंध टिकविणारा असल्यामुळे विकसनशील देशानी अनेकवेळा आंतरराष्ट्रीय व्यापारी संघटना स्थापन करण्याचा प्रयत्न केला , मात्र विकसित देशानी ते सर्व प्रयत्न हाणून पाडले . संयुक्त राष्ट्रसंघाने १९६३ मध्ये संस्थात्मक रचना उभारण्यासाठी एक समिती स्थापन केली होती .या समितीच्या सल्ल्यानुसार १९६४ मध्ये यु एन सी टी ए डी (युनायटेड नेशन कॉन्फरन्स ऑन ट्रेड आणि डेव्हलपमेंट) संस्था उभारण्यात आली उरुग्वे राउंडच्या मर्राकेश करारानुसार १ जानेवारी १९९५ला जागतिक व्यापार संघटनेची स्थापना करण्यात आली 29 जुलै २०१६ अखेर भारतासह जगातील 164 देश ह्या संघटनेचे सदस्य होते .तर २५ देशांनी सदस्यत्व मिळवण्यासाठी उत्सुकता दाखवली आहे. सध्या १४ देश डब्ल्यू.टी.ओ.चे सदस्य किंवा निरिक्षक नाहीत.

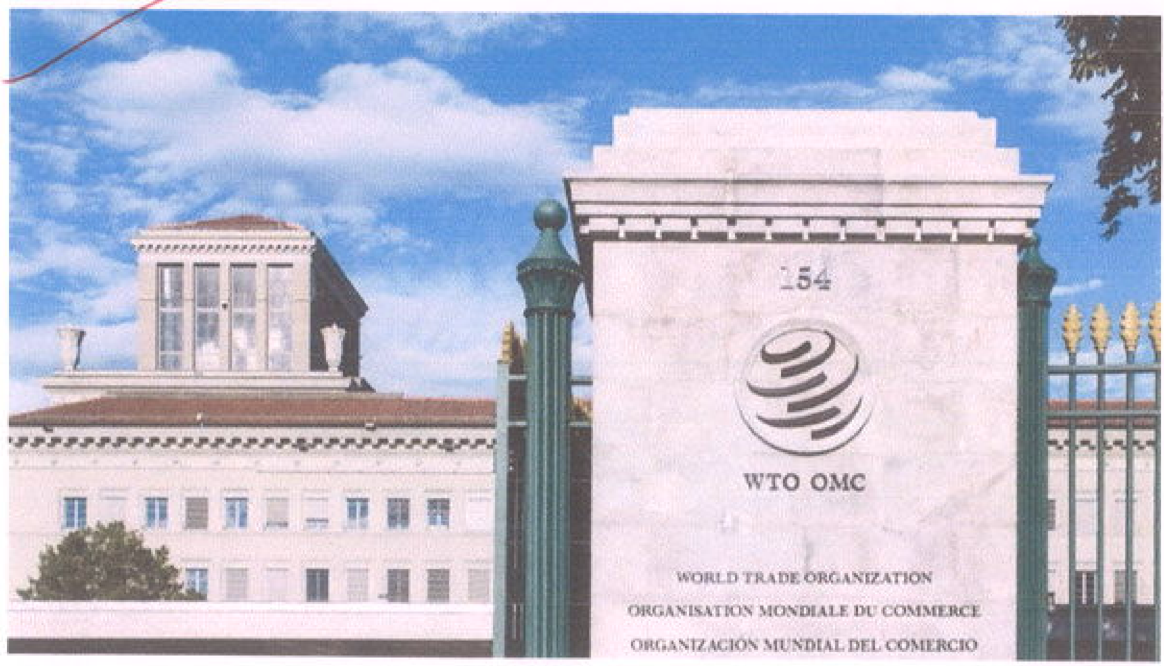

आंतरराष्ट्रीय व्यापराच्या वाटाघाटींसाठी व्यासपीठ उपलब्ध करणे , आंतरराष्टीय व्यापार वृद्धीगंत करणे ,व्यापार विषयक मतभेद हाताळणे , राष्ट्रांच्या व्यापार धोरणांवर देखरेख ठेवणे , विकसनशील देशांसाठी तांत्रिक सहाय्य व प्रशिक्षण उपलब्ध करून देणे . अशी अनेक कार्ये या संघटनेद्वारे केली जातात .जकाती व व्यापारासंबंधीचा सर्वसाधारण करार हा तात्पुरत्या स्वरूपाचा होता , जागतिक व्यापार संघटना मात्र सदस्य देशानी मान्य केलेली कायमस्वरूपी संघटना आहे दुसरी महत्त्वाची बाब म्हणजे आंतरराष्ट्रीय नाणेनिधी , जागतिक बँक या संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या संलग्न संस्था आहेत , जागतिक व्यापार संघटना मात्र एक स्वतंत्र संस्था आहे .

WORLD TRADE ORGANIZATION

रचना

जागतिक व्यापार संघटनेअंतर्गत एक साधारण परिषद कार्यरत असते ,या परिषदेत प्रत्येक सदस्य देशाचा एक प्रतिनिधी असतो ,साधारणतः दर महिन्यात परिषदेची एक बैठक भरते. जागतिक व्यापार संघटनेची मंत्रीस्तरीय परिषद ही अंतिम निर्णय घेणारी परिषद असते , साधारणतः दर २ वर्षांनी भरत असते .

१)सिंगापूर परिषद - ९ ते १३ डिसेंबर १९९६ दरम्यान जागतिक व्यापार संघटनेची पहिली मंत्रीस्तरीय परिषद सिंगापूर येथे पार पडली. सिंगापूर परिषदेत विकसित आणि विकसनशील देशामध्ये जोरदार वाद निर्माण झाले .वादाचे प्रमुख दोन मुद्दे होते, एक म्हणजे सामाजिक परिच्छेद आणि दुसरा म्हणजे सिंगापूर मुद्दे

२) जिनीव्हा परिषद - १८ ते २० मे १९९८ दरम्यान जिनिव्हा येथे दुसरी मंत्रीस्तरीय परिषद पार पडली गॅट कराराला ५० वर्षे झाल्याबद्दल विशेष सभा घेण्यात आली, उरुग्वे राउंडमधील करार तसेच सिंगापूर मुद्द्यावर चर्चा करण्यात आली

३) सिएटल परिषद -१९९९

प्रचंड निर्दशने आणि विरोधामुळे जागतिक व्यापार संघटनेची सिएटल परिषद गाजली, जागतिक व्यापार संघटनेमुळे मानव विकास व पर्यावरणावर गंभीर परिणाम होणार असल्याचे या निदर्शकांचे म्हणणे होते .

४) दोहा परिषद - ९ ते १४ नोव्हेंबर २००१ दरम्यान दोहा येथे चौथी मंत्रीस्तरीय परिषद भरली,जागतिक व्यापार उदारीकरणासाठी आगामी करारांचा २१ विषयांचा व्दितीय संच तयार करण्यासाठी परिषदेत महत्त्वाची पाऊले उचललेली गेली

जागतिक व्यापार संघटनेच्या मंत्रीस्तरीय परिषदा पुढील कोष्टकात दिल्या आहेत .

क्र	ठिकाण	कालावधी	भारतीय प्रतिनिधी
1	सिंगापूर	९ ते १३ डिसेंबर १९९६	श्री बी.बी. रामय्या
2	जिनिव्हा	१८ ते २० मे १९९८	श्री रामकृष्ण हेगडे
3	सिएटल	३० नोव्हेंबर ते ३ डिसेंबर १९९९	श्री मुरासोली मारन
४	दोहा	९ ते १४ नोव्हेंबर २००१	श्री मुरासोली मारन

५	कॅनकून	१० ते १४ सप्टेंबर २००३	श्री अरुण जेटली
६	हॉंगकॉंग	१३ ते १८ डिसेंबर २००५	श्री कमल नाथ
७	जिनिव्हा	३० नोव्हेंबर ते २ डिसेंबर २००९	श्री आनंद शर्मा
८	जिनिव्हा	१५ डिसेंबर ते १७ डिसेंबर २०११	श्री आनंद शर्मा
९	बाली	३ डिसेंबर ते ७ डिसेंबर २०१३	श्री आनंद शर्मा
१०	नैरोबी	१५ डिसेंबर १९ डिसेंबर २०१५	श्रीमती निर्मला सीतारामन

गॅट म्हणजे काय ? गॅट करार म्हणजे काय ?

GATT गॅट म्हणजे (General Agreement On Tariff And Trade)प्रशुल्क व व्यापार विषयक सामान्य करार होय. GATT करार 1 जानेवारी 1948 पासून अस्तित्वात आला. या करारावरती अशी टीका करण्यात आली की, हा करार विकसित राष्ट्रांचे हितसंबंध जपणारा आहे.

विकसनशील राष्ट्रांनी अनेक वेळा आंतरराष्ट्रीय व्यापार संघटना स्थापण्याचा प्रयत्न केला. मात्र तो यशस्वी होऊ शकला नाही. गॅट कराराच्या उरुग्वे फेरी दरम्यान मर्राकेश करारानुसार 1 जानेवारी 1995 वर्ल्ड ट्रेड ऑर्गनायझेशन/जागतिक व्यापार संघटना ची स्थापना करण्यात आली. 12 डिसेंबर 1995 रोजी गॅट करारानुसार होणाऱ्या सर्व चर्चा समाप्त करण्यात आल्या व आंतरराष्ट्रीय व्यापार संघटनेचे महत्त्व अधोरेखित केले गेले.

जागतिक व्यापार संघटना ही अंतरराष्ट्रीय संघटना असली तरी तिचे स्वतंत्र अस्तित्व आहे. युनोची ही संस्था नाही.WTOचे मुख्यालय जिनिव्हा येथे आहे. गॅटची जागा व्यापार संघटनेने घेतली असली तरी गॅट करार WTO अंतर्गत अस्तित्वात आहे.

जागतिक व्यापार संघटना माहिती

गतिक व्यापार संघटनेत सध्या 164 देश आहेत. जागतिक व्यापार संघटनेचे प्रशासन सदस्य राष्ट्र मार्फत चालवली जाते. WTO चे सर्वोच्च प्राधिकरण मंत्री स्तरीय परिषद आहे. यामध्ये सभासद राष्ट्रांचे वाणिज्यमंत्री सहभागी असतात आणि एक मताने निर्णय घेतला जातो. दर दोन वर्षांनी या परिषदेची सभा होत असते. दुसऱ्या स्तरावर साधारण परिषद असते. यामध्ये साधारण परिषद तक्रार निवारण यंत्रणा आणि व्यापार धोरण परीक्षण यंत्रणा असे विभाग असतात.

तृतीय स्तरावर इतर परिषदा असतात. यामध्ये 3 विभाग किंवा क्षेत्र दिसतात. वस्तू व्यापार विषयक परिषद, सेवा व्यापार विषयक परिषद आणि बौद्धिक मालमत्ता विषयक परिषद.

चौथ्या पातळीवरती विविध समित्या व कार्य गट असतात. WTO चे महासंचालक सचिवालयाचे दैनंदिन कामकाज पाहत असतात. जागतिक व्यापार संघटना पुढील प्रकाशने प्रकाशित करत असते.

जागतिक व्यापार संघटना उद्दिष्टे WTO ची उद्दिष्टे

1) बहुपक्षीय व्यापार पद्धतीचा विस्तार करणे.

2) आंतरराष्ट्रीय व्यापार वृद्धिंगत करणे.

3) रोजगाराच्या संधी उपलब्ध करणे.

4) विकसनशील देशांना विकासासाठी सहाय्य करणे.

5) अत्यल्प विकसित देशांना विकासाची संधी मिळावी यासाठी सकारात्मक उपाय योजना करणे.

जागतिक व्यापार संघटना /WTO ची कार्ये

- 1) बहुपक्षीय करारांचे प्रशासन करणे.
- 2) करातील शुल्कातील व्यापार चर्चेतून संमत करण्यात आलेल्या सवलतींच्या अंमलबजावणीवर देखरेख ठेवणे.
- 3) आंतरराष्ट्रीय व्यापार संघटना म्हणून सदस्य राष्ट्रांच्या व्यापारी धोरणावर लक्ष ठेवणे.
- 4) सदस्य राष्ट्रांच्या व्यापारविषयक तक्रारींचे निराकरण करणे.
- 5) सदस्य राष्ट्रातील देशांना कठोर नियमावलीच्या आधारे समान वागणूक देणे.
- 6) WTO एक व्यवस्थापकीय सल्लागार म्हणून कार्यरत असणे.

WTO च्या व्यापार व्यवस्थेची तत्त्वे –

जागतिक व्यापार सुलभ करणे हे जागतिक व्यापार संघटनेचे प्रमुख उद्दिष्ट आहे.यासाठी काही तत्त्वे निश्चित करणे गरजेचे आहेत .

1) भेदभाव विरहित व्यापार – सदस्य राष्ट्रांनी आपापसात व्यापार करताना भेदभाव करू नये. यासाठी पुढील दोन तरतुदीत दिलेल्या आहेत

1) **मोस्ट फेवर्ड नेशन (Most Favoured Nation MFN)** – या अंतर्गत प्रत्येक सदस्य राष्ट्रांनी इतर सर्व राष्ट्रांना मोस्ट फेवर्ड नेशन असा दर्जा देऊन एका देशाला दिलेल्या सवलती इतर देशांना लागू कराव्यात.

2) **राष्ट्रीय दर्जा (National Treatment)** – सदस्य राष्ट्राने इतर देशांच्या वस्तू सेवा भांडवली इत्यादींना राष्ट्रीय असल्याप्रमाणे मानावे.

2) अधिक मुक्त व्यापार –

सदस्य राष्ट्रांनी आपापसातील व्यापार अडथळे दूर करून जागतिक बाजारपेठ खुली करावी व अधिकाधिक मुक्त व्यापाराची संधी उपलब्ध करून द्यावी.

3) भविष्यकथन क्षमता –

म्हणजे कमी करण्यात आले व्यापार अडथळे मध्येच बदलू नये. हे अडथळे डब्ल्यूटीओ मध्ये बांधले जातील त्यामुळे व्यापार संस्थेच्या बाबतीत भविष्यकथन क्षमता असावी.

4) स्पर्धेला प्रोत्साहन –

वर्ल्ड ट्रेड ऑर्गनायझेशन स्पर्धेला प्रोत्साहन देते. मात्र यासाठी स्पर्धा करत असताना अयोग्य मार्गांचा अवलंब करणे पूर्णतः निषिद्ध आहे. यामध्ये निर्यात अनुदान देणे, डंपिंग यासारख्या कृती जागतिक व्यापाराला अन्याय कारक मानल्या जातात. जागतिक व्यापारात निकोप स्पर्धा निर्माण करण्याची व्यवस्था व्यापार संघटना करत असते.

1) प्रशुल्क–

प्रशुल्क म्हणजे आयात कर होय. देशी उत्पादन संस्थांना महत्त्व देण्याच्या दृष्टिकोनातून विविध देश प्रमाणापेक्षा जास्त आयात शुल्क लावतात. हा आयात शुल्क कमी करून जागतिक व्यापार सुलभ करण्यासाठी जागतिक व्यापार संघटना

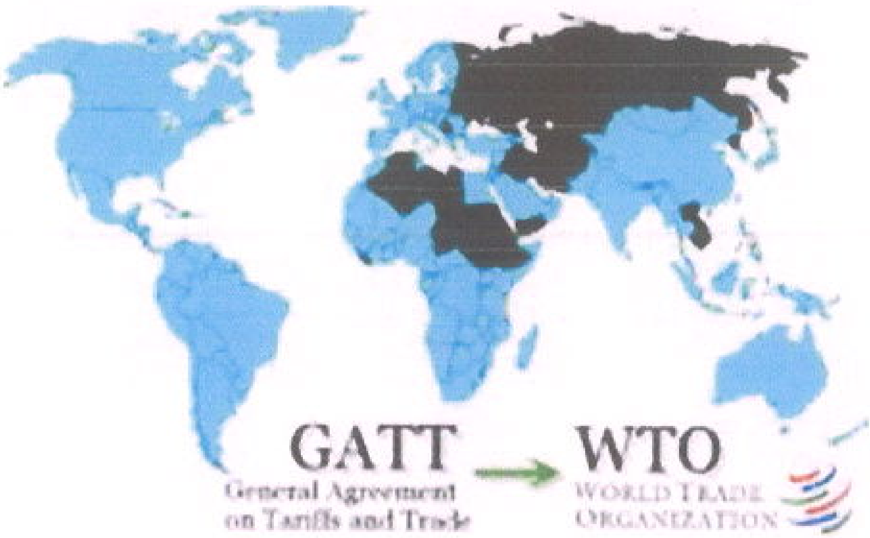

प्रयत्नशील असते. WTO मध्ये आयात करा संदर्भात बंधने सदस्य राष्ट्रांनी मान्य केलेली आहेत.

2) कृषी विषयक करार –

कृषी क्षेत्रातील उत्पादनांच्या बाबतीत जगामध्ये न्याय्य स्पर्धा निर्माण होण्याच्या दृष्टिकोनातून कृषी करार करण्यात आला. यामध्ये कृषी धोरणे बाजाराधिष्ठित करण्यावर भर देण्यात आला हा करार बाजार प्रवेश उपलब्ध करून देणे, देशांतर्गत मदतीचे नियमन करणे आणि निर्यात अनुदाने कमी करणे या तीन मुद्द्यांशी संबंधित आहे.

3) डम्पिंग विरोधी करार –

वस्तूच्या उत्पादनासाठी लागणाऱ्या खर्चापेक्षा कमी किमतीत वस्तू विकणे म्हणजे डंपिंग होय. या करारानुसार सदस्य राष्ट्र डम्पिंग विषयक तक्रार आंतरराष्ट्रीय व्यापार संघटनेकडे नोंदवू शकतात.

4) बौद्धिक मालमत्ता हक्क करार –

व्यक्ती व कंपन्यांच्या बौद्धिक मालमत्ता त्याला संरक्षण मिळावे या दृष्टीने हा करार महत्त्वाचा आहे. यामध्ये सात प्रकारच्या बौद्धिक मालमत्तांच्या संरक्षणाची तरतूद आहे.

सारांश

सदर प्रकल्पाचा अभ्यास केला असता असे समजून येते कि जागतिक व्यापार संघटनेने यांच्या ट्रेडीगमध्ये सहभागी झालेल्यांना GATT ला विरोध म्हणून त्यांच्या वास्तविक सदस्यासह ओळखले जे त्यांना करार करणाऱ्या पक्ष म्हणून स्वीकारले.

WTO मध्ये GTT पेक्षा व्यापार एक व्यापक व्याप्ती आहेज्यात . .बौद्धिक संपदा अधिकार आणि व्यापारिक वस्तूंच्या सेवा समाविष्ट आहेत

प्रश्नावली

1. कर आणि व्यापारविषयक सर्व साधारण करार)GATT) म्हणजे काय?

2. वाटाघाटींच GATTी उरुगवे फेरी काय आहे व अगोदरच्या फेर्यांपेक्षा वेगळी कशी आहे.?

3. जागतिक व्यापार संघटना)WTO? म्हणजे काय (

4. ?यांमध्ये काय फरक आहे WTO आणि GATT

5. ? चे कार्य कसे चालते WTO

6. ? समस्यांची व समस्या क्षेत्रांची निवड कशी करते WTO

7. मध्ये गरीब देशांना WTOकाय सवलती देण्यात आल्या आहेत ?

8. भारताने ?चे सदस्य होणे का आवश्यक आहे WTO

9. ? भारतासाठी संधी आहे कि संकट WTO

10. सर्वसामान्य माणसाला ची माहिती असणे का आवश्यक WTO ?आहे

संदर्भग्रंथ

सदर प्रकल्प पूर्णत्वास नेण्यासाठी मला पुढील साहित्याचा उपयोग संदर्भ घेण्यास मदत झाली .

- बी.ए.3 राज्यशास्त्र विषयाचे पेपर क्र आंतरराष्टीय अर्थशास्त्र ११.
- बीआंतरराष्ट्रीय अर्थशास्त्र : पाटील.पी. . कोल्हापूर, फडके प्रकाशन
- बी.कॉम.3 पुस्तिका व्यावसायिक पर्यावरण